

הרב אברהם צבי גאופטמן

הנהגות וסיפורים על מרן רה"י הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל

במקום הקדמה

הגמרא בס"פ שביעי של סנהדרין מספרת על רבי עקיבא שפצע את עצמו לאחר מיתתו של ר"א. שואלים על כך התוספות: הרי יש איסור של "שרט לנפש", וכיצד יתכן שר"ע פצע את עצמו?

ומתרצים שרבי עקיבא עשה כן על התורה שאבדה ולא על ר"א, כדאמר הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן.

כשלמדתי את התוספות ניגשתי לרבנו ושאלתי: יוצא מדברי התוס' שהאיסור של "שרט לנפש" הוא דווקא על המת. ולכאורה באופן פשוט היה מקום להבין שהאיסור הוא עצמי, דמאחר ואנו בנים למקום, אין לנו לתת שרט בבשרנו, ואין זה משנה אם השריטה נעשית דווקא על המת, או על התורה.

אמר לי רבנו: זהו החידוש של התוספות, שדוקא על המת אין לשרוט, שהרי בשמים הכל מדוד, ואין להתאבל כל כך. מה שאין כן על הפסד רוחני, הרי כל מי שידוע מה זאת רוחניות, מבין שזה דבר שאין לו גבול (עיין בספורנו).

הוספתי להקשות: הרי החיים אף הם דבר רוחני, וא"כ מדוע שלא ישרטו גם על מת?

ענה רבנו: כשמישהו מסתלק הרי זה כמו ידיד או קרוב שהולך לחדר אחר, או אפילו אם הוא נוסע לאמריקה, וכעת אין רואים אותו - מדבר כזה לא נוצרת עצבות גדולה. אך בהפסד רוחני אין זה כך, ורבי עקיבא הרגיש זאת.

רבנו הסתלק בא' דסוכות. הימים האחרונים שזכינו להיות במחיצתו הינם ימים מיוחדים של התעלות גדולה. רבנו היה מזכיר את המדרש שא' דסוכות הוא היום הראשון לחשבון עוונות. והיה מבאר כי בימים אלה אין חוטאים, האדם נמצא בהם במדרגה גבוהה (אך היה אומר כי אם היצר הרע אינו מכיר מדרש זה והאדם חוטא, ודאי שמונים לו את העבירה). עוד סיפר כי לחתם סופר יש ספר שירים שכתב, אותו קרא רבנו בצעירותו. ואמר ששאלו את החתם סופר: מתי יש לך זמן לכתוב שירים? ענה החת"ס שכתב זאת בימים שבין יוה"כ לסוכות, שבהם הוא מצוי בהתעוררות כ"כ גדולה, ואינו מרוכז כראוי בלימוד, ועל כן הוא יושב וכותב שירים.

"אמת מה נהדר היה כהן גדול... אשרי עין ראתה כל אלה, הלא למשמע אוזן דאבה נפשו".

הדברים שיובאו להלן נאמרו על ידי הרב בשיעורים, בתשובות לשאלות ובהזדמנויות נוספות. השתדלתי להביא את לשונו המדויקת עד כמה שהדבר ניתן. עם זאת יתכן ונפלו אי דיוקים בהבנת הדברים, ואין לתלות הדבר אלא בי.

התמדה בתורה

התורה משתדכת

"הספרים הם ידידים, צריך רק דבר אחד - לפתוח את הספר ולהיות שקוע בו. צריך התמדה. התורה דופקת, וכשפותחים לה היא מוכרחת להיכנס.

יש מדרש על התורה, כמו בשידוכין, אמרו לתורה שתינתן לאברהם אבינו, אמרה: לא רוצה, מפני שייצא ממנו ישמעאל. ליצחק אבינו מפני שייצא ממנו עשו, ליעקב אבינו גם כן לא רצתה מפני שנשא שתי אחיות, עד שהציעו לה את משה רבנו.

אפשרות הבחירה של התורה הייתה לפני האירוסין, אך עכשיו כבר אין לה בחירה. מה שצריך זה רק לפתוח לה והיא מוכרחת להיכנס.

העיקר שאנשים צעירים לא יבזבזו את הזמן. אחר כך לא מקבלים את זה. אני כבר הרבה שנים מחפש מישהו צעיר להתחלף איתו. אתם לא יודעים מה זה שערות שחורות".

כוח ההתמדה

הכוח הכי חשוב הוא כוח ההתמדה, זהו כוח רוחני, כוח גדול.

כמה זמן אתה מסוגל לשבת במקום אחד. אני מכיר הרבה עילויים שאחרי רבע שעה היו כמו כספית (לא מסוגלים להישאר במקום) זה חסרון גדול. לפעמים זה מצוי יותר דווקא כשיש כשרון גדול של עיון.

האדם צריך להרגיל את עצמו "אני יושב עד שאגמור...אני לא זז".

יש להקפיד על הסדרים, וכשיש ביטול תורה, צריך להשלים. מה שהפסדתי במשך השבוע הייתי משלים בשישי שבת.

הישיבה

מעולם לא פסקה ישיבה מאבותינו

פעמים רבות היה חוזר על דברי חז"ל כי מעולם לא פסקה ישיבה מאבותינו, ו"שאני אברהם אבינו, שהיה זקן ויושב בישיבה", ומפרש ר"ח: שהשכינה שם. אברהם אבינו היה ראש ישיבה, וזאת ישיבה לפני מתן תורה, הם עסקו בז' מצוות ובענייני חסד. לאברהם אבינו היו ארבע מאות פרקים במסכת עבודה זרה, למשל: חנופה היא אביזרייהו דע"ז, זאת הייתה ישיבה לבני נח. אלפיים שנות תורה מתחילות ב"ואת הנפש אשר עשו החרן". יצירת נפש וישיבה הינם הדבר היחיד שמונע שנות תהוה.

ישיבה נוספת שהוקמה הייתה ישיבתו של משה, "והיה כל מבקש ה' יבוא אל האוהל", ויהושע בן נון "נער לא ימיש". על הישיבה היה מסתמא שלט: "מבקשי ה'". יהושע היה מסדר את הספסלים, היה אחראי, ולכן זכה להיות מנהיג ישראל אחר משה רבנו, ועליו נאמר "נוצר תאנה

יאכל פריה". משיבות אלו יש ללמוד מהי ייחודה ומהי דרכה של ישיבה, הממשיכה את דרכם של אבות עם ישראל.

להסיק את ארמון המלך

מובא בשם ר' חיים שאותו הפחד שיש להיכנס לקודש הקודשים, יש לו כשהוא נכנס לישיבה, שהרי השכינה היא בד' אמות של הלכה.

לחתם סופר היה תלמיד מובהק, וכשנסע לגליציה ליווה אותו עד הגבול, בהמשך נשא אותו תלמיד אשה, ונעשה חסיד של אדמו"ר חסידי ידוע. לאחר כמה שנים בא לבקר... אמר אותו תלמיד שאם החת"ס היה יודע איזו עבודת ה' גדולה יש לרב החדש שלו כשהוא מתפלל, היה החת"ס מבין מדוע לא בא במשך זמן רב כ"כ. אמר החת"ס: בארמון המלך יש הרבה שרים ועובדים וכו', אך אלמלא זה שמסיק בחום את הארמון, אין קיום לאף אחד. העבודה שלנו בישיבות היא להסיק את ארמון המלך.

הוסיף רבנו: אני כבר יהודי חלש. כמה כבר אני יכול להסיק, אבל אתם יכולים להסיק את כל הארמון. כתוב שנותנים תורה לפי הדור, ואם אחד אינו לומד, אז אחרים מקבלים את חלקו, ולכן מאחר ויש בדורנו כאלו שאינם לומדים אתם יכולים לקבל פי שניים.

שאיפות

קדושים תהיו

הרמב"ן כותב כי בן סורר ומורה נהרג מפני שעבר על לאו ד"קדושים תהיו". והדבר תמוה. הרי אם נחפש, כמה אנשים קדושים כבר יש?! אז כיצד יתכן שנהרגו אותו על כך שאין הוא בגדר של "קדושים תהיו"?

אלא שהרמב"ן מלמד אותנו כאן יסוד גדול. בן סורר ומורה אינו נהרג בגלל שכרגע אינו בכלל "קדושים תהיו", הוא נהרג מכיוון שאינו יכול להגיע ל"קדושים תהיו". אולם אצל שאר האנשים, אף שעדיין אינם קדושים, מכל מקום יש באפשרותם להגיע לכך. זאת הסיבה שבגללה אין לבן סורר ומורה זכות חיים.

מכאן נלמד מה נדרש מאיתנו, אנו חיים כדי שנגיע ל"קדושים תהיו".

מה זו עיירה יהודית

עיירה יהודית היא כזאת שהבית יוסף הוא הרב שלה. הרבה זה האר"י. הדיין הוא המבי"ט. הדרשן זה האלשיך. והשמש זה ה"חרדים" (בתחילה לא הכירו אותו, ולכן היה השמש).

רובה קשת

נאמר לגבי ישמעאל "ויהי אלוקים את הנער" - סייעתא דשמיא. ואחר כך כתוב "ויהי רובה קשת". מכל הסייעתא דשמיא היה צריך לכאורה להיות אדם גדול, אלא שרואים מכאן שלא

מספיק שיש סייעתא דשמיא, עדיין יכול להיות שהנער יהיה רובה קשת. בתשובה גם כן יש ס"ד, אך האדם עצמו ג"כ צריך להשתתף בכך, אחרת ייצא ממנו רובה קשת.

לא רוצים בינונים

הריטב"א שואל בשם הראב"ד: שלושה ספרים נפתחים... ובינוניים תלויים ועומדים עד יום הכיפורים. וקשה, הרי אחת מי"ג מידות היא "ורב חסד" - הקב"ה מכריע כלפי חסד. ואם כן, מדוע צריך לחכות עד יו"כ. אלא שבשמיים לא רוצים בינוניים, בשמיים רוצים צדיקים. ואם לשם כך יש צורך בעשרה ימים קשים, הדבר כדאי.

אין גבול לקדושה

שאלה: בבכור ישנה קדושה מבטן, אך הגמרא בנדירים אומרת כי צריך להקדישו לה'. מדוע יש צורך בהקדשה זו?

תשובה: היית בשיעור על כך? (הרב העביר שיעור כללי בעניין). כשם שבציצית ותפילין יש הזמנה לתפילין, כך גם בקרבן יש זימון לקרבן, והוא הדין גם בבכור.

וחוץ מזה, אין גבול לקדושה! קדוש, קדוש ועוד פעם קדוש!

מגדלי בהמה דקה

היום יש סוג חדש של רבנים המעורים בציבור ומדברים בשפה שלו. רבנים שלא שימשו כל צרכם הרי הם בכלל מגדל בהמה דקה בארץ ישראל (מהר"ל). אסור לגדל במכוון תלמיד חכם קטן. בחירה בקטנות זה אנטי תורה! אסור לגדל בהמה דקה בא"י. כל העוסק בתורה - המחסנים הגדולים של גדלות פתוחים בפניו, מחסנים של גדלות נפש. כוח זה הרבה יותר מצוי אצל אנשים צעירים.

דרכי לימוד

א. התוספות הראשון במסכת

בתחילת כל זמן היה רבנו מעביר שיעור פתיחה לפרק הנלמד בעיון באותו הזמן.

פעמים רבות נראה כי התוספות הראשון במסכת או פירושו של רש"י על המשנה הראשונה עוסקים בביאורי לשון או בדקדוקים אחרים שאין בהם השלכות עקרוניות ללימוד או לעניינה של המסכת, אך מרגלא בפומיה דרבנו שלא כך הוא.

להלן נביא מספר דוגמאות משיעורי הפתיחה של רבנו, בהם המחיש לנו יסוד זה.

א. אחד משיעורי הפתיחה הבלתי נשכחים היה בראשיתו של זמן הקיץ תשנ"ט. הישיבה החלה לעסוק במסכת פסחים במשנת "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר".

והנה פירושו של רש"י על מסכת פסחים פותח בביאור המילים "לאור הנר", שעליהן כותב: בגמרא (דף ז:): מפרש טעמא. ויש לשאול מדוע מקדים רש"י את המאוחר, שהרי רש"י ממשיך

אחר כך ומפרש את המילה "בודקין": שלא יעבור עליו בבל יראה ובבל ימצא. ולכאורה היה לו להקדים את פירושו על המילה "בודקין" קודם שבא לפרש את המילים "לאור הנר", כסדר הופעתן במשנה.

ועוד קשה, מה הוצרך רש"י להשמיענו דבגמרא מפרש טעמא, איזה חידוש יש בדבר?

אמר על כך רבנו: הגמרא בדף ז' מביאה מקור לבדיקת חמץ לאור הנר, מדברי רב חסדא שאומר: למדנו מציאה מציאה ומציאה מחיפוש ומחיפוש מחיפוש ומנרות ומנרות מנר עיין שם.

כשמתחילין ללמוד את המסכת, צריך לדעת שאנחנו מחפשים מציאות, עוסקים אנחנו בחיפוש של אור. רש"י בא ללמדנו שאנו צריכים להתבונן בזה עוד קודם שמתחילין ללמוד. יש כאן חיפוש ומציאה. ו"אור" הינו אור של תורה.

ב. דוגמא נוספת לכך היא משיעור הפתיחה לנזקי ראייה, בתחילת מסכת בבא בתרא.

המשנה הראשונה עוסקת בשותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר.

התוספות הראשון על המסכת עוסק בשאלה מדוע נשנית מסכת זו אחר בבא מציעא, ומביא את דברי ר"י כי משנתנו מהווה המשך לפרק הבית והעליה בסוף בבא מציעא הדין בבית והעלייה של שניים שנפלו, שחולקים בעצים, ובגמרא שם קרי להו שותפין, וכן שנינו שם בסוף המסכת גבי שתי גינות זו על גב זו וירק ביניהם, דהוי ענין שותפות.

אמר על כך רבנו כי התוספות הראשון, למרות שנראה כי אינם מחדשים כל כך, מכל מקום יש בזה יסודות גדולים. התוספות מלמדים אותנו יסוד גדול שכל הפרק בנוי עליו. לכאורה דנים כאן על נזקי שכנים, ואומר התוס' כי החיוב כאן הינו מדין "שותפות", ולא מדין "מזיק" בלבד. לעומת זאת, פרק "לא יחפור" עוסק בנזקי שכנים, ואינו קשור לשותפין.

ויש כמה נפקא מינות אם זה סתם היזק או שמדובר כאן בענייני שותפין.

התוספות אינם כותבים מילים מיותרות, התוספות מביאים שהמסכת פותחת ב"שותפין" ולא ב"לא יחפור", משום שהחיובים כאן הם כמו בסוף בבא מציעא - בדיני שותפין.

כדי להוסיף ולהעמיק בעניין, המשיך רבנו להביא ראיות ליסוד זה. למשל, הביא רבנו את דברי הר"י מיגאש על הגמרא בדף ו' גבי שני בתים בשני צידי רשות הרבים, דזה עושה מעקה לחצי גגו, וזה עושה מעקה לחצי גגו, ואומר הר"י מיגאש על כך דהיזק ראייה זה גירי דיליה, ולכן גם לרבי יוסי חייב.

ולא ברור מדוע חיכה הר"י מיגאש עד כאן כדי לומר דהיזק ראייה זה גירי דיליה, אלא על כרחך צריך לומר דעד כאן עסקה הגמרא בהיזק ראייה גבי ענייני שותפות, ולכן אף אם אין זה גירי דיליה ברור לר"י מיגאש שיודה רבי יוסי דחייב, אך בשני בתים בשני צידי רשות הרבים כבר לא דנים בגדרי שותפין, ולכן צריך לחדש שיש יסוד של גירי דיליה.

ג. מסכת בבא מציעא פותחת במשנת "שנים אוחזין בטלית". וכתבו התוספות: איידי דאיירי ב"הגוזל" בתרא מחלוקת נסורת נגר ובעה"ב וכו', תני הכא נמי דיני חלוקות.

הרשב"א, לעומת זאת, כתב: משום דסליק מבבא קמא, דקתני בפרק ה"גזול" המכיר כליו וספריו בידי אחרים, ישבע כמה נתן ויטול, נקט הכא ענין דומה לו: ישבע ויחלוקו.

אמר רבנו: התוספות הראשון, לכאורה, מדבר תמיד בדברים צדדיים, אך יש בו עקרונות.

לפי התוספות, ההשוואה היא בדיני חלוקה. לפי הרשב"א, ההשוואה היא בדיני השבועה.

לתוספות מדובר כאן בשבועת הנפטרים, ולא בשבועת הנוטלים, ולכן לא פירשו כרשב"א שמשנה זו מהווה המשך למשנת "המכיר ספריו" העוסקת בשבועת הנוטלים.

ד. בריש מסכת קידושין, הגמרא מאריכה בדקדוקי לשון. גם שם ביאר רבנו שדברים אלו הינם יסודות של הקידושין עצמם, וביסודות אלו יש כמה נפקא מינות להלכה. כמו כן בריש מסכת כתובות האריך הרב כיוצא בכך בתוס' בד"ה נשאת.

ב. הספקים בלימוד

להתקדם במסכת

היו פעמים שהרב דיבר איתנו בכאב גדול על כך ששמע כמה פעמים שקצב הלימוד בגמרא של התלמידים מותאם לקצב ההתקדמות בשיעור. "זה מזעזע אותי שנצמדים לשיעור. השיעור בדף ה', אך צריכים להתקדם יותר מזה. אי אפשר להיות גאון בפעם אחת, ולכן לא צריך ללמוד בעיון את כל הראשונים. צריך ללמוד רש"י ותוספות, וצריך היקף. יש ששה סדרים שצריך ללמוד, בוולאז'ין למדו מדף ב' בברכות עד סוף מסכת נידה".

מסופר על ר' שמעון שקופ שלמד בלולאז'ין ולא נכנס לשיעורים של הנצי"ב. לנצי"ב ששימש כראש הישיבה היה חדר, ופעמיים ביום היה עובר בישיבה כדי להכיר את לימודם של הבחורים, פעם אחת במנחה ופעם אחת לפני חצות.

פעם אחת עבר הנצי"ב ליד ר' שמעון ושאלו מה אתה לומד, אמר לו אני עוסק בשאלה קשה ברשב"ם. אמר לו הנצי"ב: אוי! זה רשב"ם קשה, פעמיים הלכתי לקברו של ר' חיים מוולאז'ין להתפלל שאזכה להבין זאת. למחרת נכנס ר' שמעון לשיעור. יהודי שמצטער על סברא שאינה מובנת לו והולך לקבר של ר' חיים, צריך לשמוע אותו.

תפקידו של השיעור

עניינו של השיעור הוא לתת הדרכה, והלימוד העצמי אינו צריך להיות צמוד לכך. בישיבות בחוץ לארץ היו בעיקר שיעורים כלליים ולא על סדר הדף, הדבר החל רק בארץ ישראל על ידי הרב מפוניבז', בתחילה רק לשיעור א', ואחר כך המשיכו עוד.

אדם לא צריך להיות צולע, על האדם לדעת ללכת בעצמו...".

כמות זה איכות

פעם סיפר כי כשר' ברוך בער רצה למנות את חתנו שיאמר שיעור בישיבה, הייתה לכך התנגדות בקרב התלמידים, מפני שחתנו עדיין היה צעיר, ולכן עשו שביתה... ואיך עושים שביתה בישיבה, הרי אסור להפסיק ללמוד?! - למדו רק גמרא ורש"י, בלי ללמוד תוספות.

ר' ברוך בער הקפיד על כך ואמר: בוולאז'ין היו מדריגות, היו עילויים, היו חצאי עילויים, היו רבעי עילויים וכן הלאה.. אני הייתי חצי עילוי. ולמה לא נעשיתי לאחד מגדולי הדור?! בגלל שרציתי להיות ראש ישיבה, וראש ישיבה כמה הוא צריך לעמול - בעשר, עשרים דף בכל מסכת כדי לומר שיעור, בסך הכל יוצא מאה חמישים דף. מזה אי אפשר להיות מגדולי הדור.

אז בעצם בגללכם אני לא מגדולי הדור, אני בעיקר עוסק רק בעשר - עשרים דף בכל מסכת, שהרי אני צריך להכין שיעור, ואין לי כל כך זמן ללמוד לעצמי... ואתם לא נותנים לי למנות את חתני לומר שיעור!?

כמות זו גם איכות. כשיודעים הרבה גמרות, השכל מתפתח.

התקדמות בלימוד העיון

באחת הפעמים אמר לנו הרב כי בעיון יש ללמוד שני דפים בשבוע. והוסיף לומר: אני יודע שנבהלים כששומעים את זה. אבל בעצם צריך ללמוד עמוד עיון ליום, ואני מוכן להוריד לכם כמה שורות. כמה ימים יש בשבוע? שבעה. ואני דיברתי איתכם רק על ארבעה ימים (שזה שני דפים) בשאר השבוע תשלימו. תנסו שבועיים ותחזרו לספר לי.

להישאר בצריך עיון

שאלה: יש לפעמים תוספות שלא כ"כ קשורים לסוגיה, וצריך לפתוח מסכתות אחרות. האם לדלג?

תשובה: לפעמים צריך לדלג. כשצריך לחפש הרבה, זה שיקול.

מספרים על ר' יצחק אלחנן, שפעם אחת שאל אותו רב אחד על תוספות שהוא מתקשה בו כבר שבועיים ואינו מצליח לתרצו. שלח לו ר' יצחק אלחנן שיעיין בדברי תוספות במסכת חולין בדף מסוים. הלך אותו הרב ובדק, ולא מצא שום קשר בין שאלתו לבין אותו התוספות בחולין. שאל שוב את ר' יצחק אלחנן: למה הרב מתכוון? אמר לו: יש שם תוספות שנשארים בתימה, ולאחריו יש תוספות נוסף.

משמע שאף על פי שיש קושיה והתוספות נשארים בתימה, בכל זאת ממשיכים... גם אתה, אמר לו, תמשיך הלאה, מדוע אתה מתעכב שבועיים על תוספות.

ג. לימוד עיון

הרשב"א הראשון שלי

תכלית הישיבה היא לימוד עיון, לפתח את השכל. בקיאות בלבד ניתן גם ללמוד בכל בית כנסת, זה לא לימוד של ישיבה.

עיקר העיון "שכל של תורה" זה לימוד גמרא רש"י ותוספות. מי שבקי בש"ס ברש"י ותוספות הוא גאון. אמנם לא גאון הדור, משום שאם אינך יודע גם רמב"ן ורשב"א, אינך יכול לפסוק

דין. אבל היקף של ידיעות הוא איכות, כשיודעים הרבה דפים והרבה עניינים, אזי איכות ההבנה היא גם כן אחרת. כשיש במוח הרבה ידיעות של תורה, אז המוח הוא יותר מוח של תורה.

אם נשאר זמן, תלמד את שאר הראשונים. יכול להיות שהתפיסה שלך היא כל כך מהירה ויהיה לך זמן לכל הראשונים.

(כשהייתי קטן וקנו לי רשב"א ראשון, אז אמרתי: זה תוספות, רק במילים אחרות. אחר כך ראיתי שזה לא כמו תוספות).

שאלה: האם אנו יכולים לדקדק בעצמנו בלי עיון בדברי הראשונים?

תשובה: בלי הראשונים, השכל שלנו לא שווה הרבה. לשם כך צריך להיות גאון גדול. יש גאון אחד שאני לא יכול להמליץ ללמוד אותו בשלב מוקדם, "הצפנת פענח" - הרוג'וב'וער, זה ספר עצום, אבל לא לבחורים צעירים. יש שם שטף של ידיעות שאי אפשר לעמוד בה, היה לו כוח הרגשה מיוחד, כל דקדוק קל בגמ' וברש"י...

לא מוותרים על ה"שכל"

הרמב"ם בפיה"מ למס' חגיגה מבאר: מהו הדבר שמחבר אותנו לרבנו של עולם, הרי אנחנו בשר ודם, איזו שייכות יש לנו לרוחניות? עונה הרמב"ם: השכל של האדם, זה מה שמחבר אותו לרוחניות, בלי שכל אנחנו כמו בהמה, השכל מחבר אותנו לרבנו של עולם. על זה צריכים לעמול בעיקר בישיבה.

מספרים על הסבא מסלובודקא שפעם אחת בשעה שישב ושוחח עם התלמידים, עברה לידו הרבנית, ואמר לה שנפל לו כפתור מבגדו וצריך לתופרו. אמרה לו הרבנית שהנשים אומרות שאם תופרים כפתור לבגד בזמן שהאדם לובשו, אזי תופרים לו את השכל. והעצה היא שבזמן שתופרים לו, עליו ללעוס את החוט. כשמעו זאת התלמידים פרצו בצחוק...תופרים לו את השכל?!... אמר לה הרב: טוב, תעשי כפי שאמרתי. לאחר שתפרה את הכפתור, אמר לתלמידיו: אתם צחקתם, זה נראה לכם שטות, "תופרים את השכל... ללעוס חוט". אבל רציתי ללמד אתכם משהו, דעו לכם, "שכל" זה דבר כל כך חשוב, שאפילו אם יש ספק ספיקא, בכל זאת צריך להיזהר, השכל הוא כל כך חשוב ואי אפשר לוותר עליו.

כדי ללמדם יסוד זה קרא הרב לרבנית בעת שיחתו עם תלמידים.

מה בין עיון לבקיאות

שאלה: הרי גם בלימוד הבקיאות צריך להשתמש בשכל.

תשובה: זה שונה. בלימוד בקיאות צריך להבין מה שכתוב, וזה מספיק, אבל בלימוד עיון צריך להבין גם למה זה כתוב. זה שכל של תורה.

התוספות מתחיל במילים "ואם תאמר". זה דבר שלא נשמע כדוגמתו בחכמות העולם.

"ואם תאמר", הניסיון הזה הוא שכל של תורה.

שכל של תורה זה מה נעוץ מתחת לדברים, לכל דבר יש סוד, בכל דבר שאתה מגלה, הינך נכנס לעומק, ואין שיעור לעומק.

האם אתה עייף בלילה?

באחת משיחותיו נדרש רבנו לכך שבשנים האחרונות יש ריבוי גדול של ספרי ראשונים היוצאים לאור. "עכשיו כיון שהשכל שלנו סתום אז כדי לפתוח את השכל בלימוד ישר - יוצאים הרבה ראשונים, צריך לעשות משהו עם השכל שלנו. יש לכך - אם נעשה משהו עם השכל - מבחן פשוט: השכל צריך להיות עייף, ואם לא מרגישים עייפות בלילה, סימן שלא התאמצו מספיק".

בירושלים היה שיעור מיוחד של המהרי"ל דיסקין. הרב למד עם התלמידים את סוגיית היזק ראייה במשך שלושה חודשים, וכשסיימו אמר להם: שלושה חודשים למדנו סוגיה אחת, דעו לכם שאפשר ללמוד איתכם סוגיה זאת עוד שלושה חודשים בדברים חדשים שלא שמעתם עד כה, אבל צריך להתקדם...

לעמקות שבתורה אין גבול. אם היה בגמרא רק דף אחד, היינו לומדים כל ימינו רק דף אחד, אבל יש יותר דפים, ואי אפשר לוותר עליהם.

בכל דור פותחים בשמים פתח

שאלה: האם ללמוד מהרש"א על הסדר?

תשובה: בדורות הקודמים למדו מהרש"א, אחר כך הפסיקו. בכל דור נותנים מהשמים מישהו. המהרש"א היה מתנה מהשמיים. אחרי המהרש"א היה הפני יהושע, אחר כך קצות ורבי עקיבא איגר, אחריהם היו ר' חיים, החזו"א והרב מבריסק. בכל דור פותחים מהשמיים פתח.

ד. לזכור את הנלמד

חזרות

במוצאי שבת חנוכה התשנ"ח לאחר לימוד הרמב"ם בהלכות חנוכה, האריך רבנו בדברי חיזוק בלימוד התורה, וכשהגיע לעניין החזרה על הנלמד, אמר כי בדור הזה יש לחזור על הנלמד מינימום ארבע פעמים (ר' עירובין נ"ד: - א.צ.ג.), והזכיר את איגרתו של הרב קוק בעניין זה ("נבהלתי מאוד ממה שראיתי שהנך חוזר רק שלש פעמים על תלמודך... ואבקשך מאד להרגיל עצמך לחזור לכה"פ עשר פעמים קודם שתתחיל פרק אחר).

להיזהר משכחה

באחת הפעמים שהסעתי את הרב לחתונה, שאלתי את הרב כמה פעמים עלי לחזור על כל דף בגמרא, והוספתי כי היו גדולים שבלימוד הראשוני שלהם חזרו על הדף חמש עשרה פעמים. אמר לי הרב שהדבר תלוי באדם ובכישורונותיו. בהמשך שאלני הרב כמה דפים אני לומד בשבוע, וכשעניתיו לו שאני משתדל להגיע לדף וחצי ביום, אמר הרב שהוא מאוד מרוצה, ושאבוא אליו אחר כך לדבר עימו כמה לחזור.

כעבור שעה לאחר שהסתיימה החופה ופילסנו את דרכנו כדי לצאת מהאולם, נתקלנו בדוחק רב, השתדלתי לפנות מקום לרב, אולם לפנינו עמדו שתי נשים שעמדו במקומן תוך שהן משוחחות. הרב עצר אותי ואמר בחיוך - למרות שהעולם לא נזהר בכך - להיזהר שלא לעבור באמצע, "הרי אתה רוצה לזכור מה שאתה לומד, וזה גורם לשכחה...".

הסיפור שהחפץ חיים ביקש להפיץ

כשמדברים על "זכרון בלימוד" אי אפשר שלא להזכיר סיפור מופלא שהחפץ חיים כל כך התפעל ממנו עד שביקש להפיצו, ובזכות רבנו, זכינו גם אנו לשומעו.

וכך סיפר רבנו: התגוררתי בשכנות לרב צבי פסח פרנק, ובאחת השבתות התארח אצלו אדם אחד שבעברו היה "משולח" (אסף תרומות) עבור ישיבת "סלונים". היה מכונה "המגיד מנוורדוק". בזמן הסעודה השלישית הוא קם וסיפר: לישיבת סלונים היו מנויים קבועים שבכל שנה היו מרימים תרומה להחזקת הישיבה. אחד מן התורמים הללו היה הגאון ר' דוד קארלין. שנה אחת הגעתי לביתו, ור"ד קארלין כבר היה כבד ראה, והיה יושב ולומד את הגמרא בעל פה. לאחר שנתן את התרומה, התיישבתי בחדרו כשהלה ממשיך ללמוד. לאחר כרבע שעה עצר הרב את לימודו ושאל אותי: כבר נתתי את התרומה? השבתי לו: כן, כבוד הרב. והרב חזר ללימודו. לאחר כמה זמן, עצר שוב מלימודו ושאלני: כבר נתתי את התרומה? ואני שוב עניתי: כן. כעבור זמן מה שאל שוב... ובעקבות זאת חשבתי שהרב מנסה לרמוז לי כי נוכחותי במקום מפריעה לו, ועלי ללכת. אמרתי לרב: אני פשוט כל כך נהנה לראותך לומד את הגמרא בעל פה, ולכן התעכבתי. אמר לי הרב: חס וחלילה! לא התכוונתי לרמוז שאתה מפריע. עליך להבין כי בעניינים של הגמרא יש לי זיכרון חזק כמו לילד בר מצווה, אבל בענייני עולם הזה יש לי זיכרון חלש מאוד, לכן כל פעם ששאלתיך, היה זה בגלל ששכחתי. עד כאן סיפורו.

רואים אנו מכאן דבר גדול, ניתן לחלק את המחשבה לשני חלקים: ענייני עולם הזה, וענייני רוחניים. בזמנו סיפר המגיד את הדברים הללו ל"חפץ חיים", והלה אמר לו כי בכל מקום שאליו הוא מגיע יספר את הסיפור ויפיץ אותו, ובעקבות אותה הוראה של ה"חפץ חיים", סיפר המשולח את אותו הסיפור בסעודה השלישית אצל ר' צבי פסח פרנק, סעודה שבה נכח גם מרן ראש הישיבה.

ה. יצירה בלימוד

בתחילת זמן חורף תש"ס התקיים בליל שבת בישיבה עונג שבת כללי בנוכחותו של רבנו. כדרכו, הזכיר כי לא פסקה ישיבה מימות אברהם אבינו, שאצלו הייתה הישיבה הראשונה, והביא את דברי הרמב"ם בסוף פרק א' מהלכות ע"ז, שם כתב כי אברהם אבינו "היה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר, וממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא וכו'", והשיג עליו הראב"ד שם, וז"ל: תמה אני שהרי היו שם ועבר, איך לא היו מוחים (כנגד עובדי ע"ז)... עיין שם.

ויישב רבנו כי אצל שם ועבר לא הייתה ישיבה בסגנון של התערבות ופניה לאנשים שלא הגיעו מעצמם, אלא רק מי שבא מעצמו ללמוד או לשמוע דברי נבואה. כך למשל רבקה שבאה

מיוזמתה, היא באה אליהם כדי לשאול על הרינונה. אבל אצל אברהם אבינו הייתה יצירה (אחד התלמידים שאל אחר כך: והרי יעקב אבינו הלך לשיבת שם ועבר? והשיב לו רבנו כי יעקב אבינו ברח, ולא הייתה לו ברירה).

במוצאי שבת אחד, לאחר השיעור בקצות, האריך בעניין זה:

עיקר תמצית של ת"ח זה חידוש. תורה ניתנת לחדש מדור לדור. דברי תורה כמסמרות נטועים. מסמרות - קבוע, לא למחצה ולא לגמגם. נטועים - פרה ורבה, צומח. צריכה להיות צמיחה. צריך כח של יצירה, ומי שיוצר יותר, הוא יותר תלמיד חכם. לכן אני אומר שמי שיש לו עט, שיכתוב. המחשבה מתפתחת מהמח ועד לאצבעות. בירושלמי כתוב כי כל הפטופטים אינם טובים, חוץ מפטופטים של תורה..זה טוב! ואי אפשר אחרת. צריך מאוד לפתח את כח המחשבה, והקצות מאוד עוזר בכך (ר' לקמן לגבי לימוד קצות).

ו. פסיקת הלכה

פעם התבטא: יש תורה של ישיבה. אתם לא משועבדים לבעיות של התרנגול אם לאכול אותו או לא. יש בשולחן ערוך מקצוע מיוחד של מסקנות, אך יש גם מחלוקות, והכל דברי אלוקים חיים, וכל אחד יכול להכניס את ראשו להבין גם דבר שנדחה מהלכה, כי "אלו ואלו דברי אלוקים חיים, וכפירוש הריטב"א בעירובין.

אלו ואלו דברי אלוקים חיים

פעם שאלתי את מרן האם גם במחלוקות בזמננו שייך לומר "אלו ואלו דברי אלוקים חיים", או שמא בגלל ירידת הדורות כבר לא.

רבנו ענה לי כי זה שייך גם היום, כפי שהיה במחלוקת שמאי והלל, וכמו שלאור יש כמה גוונים וכל אחד מהם הוא אור, כך גם בתורה. זה וזה אמת.

גם במחלוקת נודע ביהודה ורבי עקיבא איגר אנו אומרים "אלו ואלו דברי אלוקים חיים", אך משנקבעה הלכה, כגון שהלכה כבית הלל, אז למעשה יש רק דעה אחת, ומי שינהג כבית שמאי (לדוגמא באיסור בהלכות שבת) יתחייב מיתה.

בחרתי ללמוד קצות משום שיש עליו נתיבות, ועל הנתיבות יש משובב נתיבות, ורואים שזה שכל וגם זה שכל. אך כל זה שייך דווקא בתלמידי חכמים, אך לא במחלוקת ר' יענקלה ור' בערלה.

סייעתא דשמיא בפסיקת הלכה

לר' דוד קארלין יש מאמר על הכרעה בהלכה, והוא כותב שיש מקרים שבהם בבית יוסף כתוב דבר אחד, אך בשולחן ערוך הייתה לו סייעתא דשמיא, וכתב אחרת.

ז. ענייני דיניות

פעם סיפר לנו רבנו זצ"ל כי כלל לא רצה להתמנות לדיין.

בבית הדין אין עניינים חדשים מידי יום, כמעט כל הזמן עוסקים בדיונים בין איש לאשתו, לכן אנשים לא רצו להתמנות. אבל כשהוקמה המדינה התעורר הצורך לכן. צריך שיהיה משפט. נוצר שינוי, לדיינים היה מעמד מכובד.

מכל מקום, לא כל כך רציתי להתמנות, אבל הרב אלישיב בא לשכנע אותי... לאחר כמה זמן כשהתפנה מקום, פנה אלי הרב הרצוג ומינה אותי.

הכרעה בספיקות

בקונטרס הספיקות (ריש כלל א') מחלק בין ספק במציאות לבין ספק בהוראה, דדוקא בספק במציאות, כגון שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצידה, ואין ידוע אם קודם שנגחה ילדה או אחר כך, סובר סומכוס דיחלוקו, אבל היכן שחכמים מסופקים בהוראה, מודה סומכוס דהמוציא מחבירו עליו הראיה.

וביאר רבנו כי בתיקו, שאין יודעים את הדין, לא חל על הדין שם של דין, שהרי הרמב"ן והרשב"א לא הגיעו להכרעה, וממילא גם הוא אינו יכול לדון (והמוציא מחבירו עליו הראיה). אך בספק במציאות, הרי זה ככל מקרה שבא לפני הדין ועליו לברר את המציאות או לפשר.

מופת בבית הדין

פעם אחת שאלתי את הרב על כך שנהגו לכתוב בגט של גר "פלוני בן אברהם אבינו", אולם אם הוא חזר לסורו כותבים "הגר פלוני", ולא כותבים "בן אברהם".

ובין שאר דבריו, סיפר לי אודות מקרה מעניין שארע לו בבית הדין.

פעם בא לפנינו אדם שרצה לשלוח גט לאשתו שהייתה גיורת והתגוררה בנורבגיה. הסופר כתב את הגט, והגט היה פסול, וכך קרה גם בפעם השנייה. ואותו אדם היה קצר בזמן. הסופר כתב את הגט בפעם השלישית, וכשבאנו לקוראו ראינו שבמקום לכתוב "בת אברהם אבינו" כתב הסופר שהיה מומחה "אבונא אברהם". הסופר החל לתפוס בשערות ראשו "איך יכולתי לטעות כך, מה פתאום עלה על דעתי לכתוב אבונא אברהם", וזה היה פלא גדול, שהרי גם העדים שהיו מומחים לא ראו זאת בזמן הכתיבה (ביניהם היה רב גדול אחד).

ואז הבנתי שמראים לנו משמיים שיש כאן משהו, כנראה אברהם אבינו עומד בשער ולא רוצה שיכתבו שהגיורת הזאת היא בתו, שאם לא כן, מאיפה עלה בדעת הסופר לטעות ולכתוב כך, ובאמת כנראה שכך היה, שהרי היא הייתה בנורבגיה וכו' וכפי שכתב בטיב גיטין שבגר שחזר לסורו אין לכתוב "בן אברהם אבינו", כי אין זה לכבודו של אברהם אבינו. רק בגט זה שהיה צריך לשלוח אותו לחו"ל, ומקובל שאז מרבים בסימנים שזהו הגט שנשלח, חשבו ביה"ד שראוי כן לכתוב "בן אברהם אבינו" כמקובל בגר. לכן אמרתי שנכתוב מחר גט חדש, ולא נכתוב "בת אברהם אבינו", אלא נכתוב "הגיורת". (חסידים היו רושמים זאת כ"מופת" בספר...)

התרת עגונות

דרכם של הפוסקים היא לחרוש את האדמה ולמצוא קולא בענייני ממזרות (יש בזה קשר לעיגון). התפקיד הגבוה ביותר של הרבנות הוא עניין עגונות, וכאן אין מספיק החלק הראשון

של יורה דעה. יש ששה או שבעה אנשים בדור שיכולים לעסוק בזה, וכך גם בענייני כלל ישראל.

בדיקת רקמות

בתי דין שולחים היום לבצע בדיקת רקמות, אבל אפילו הרופאים אומרים שאין כאן מאה אחוז, ולכן מסתמכים על כך לקולא מדין רוב, אך לא לחומרא. ממילא אין קובעים על פי זה ממוזרות מה"ת.

אפס זכריה

בגמרא ביש נוחלין (קי"א, ע"א) אמרו משום רבי זכריה הקצב אחד הבן ואחד הבת שוין בנכסי האם... א"ל שמואל: כמאן? כזכריה, אפס זכריה. ע"כ.

יש להבין את כוונת הגמרא באומרה "אפס זכריה".

ביאר רבנו על פי המשנה במסכת עדויות (א', ה'): ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין, והואיל ואין הלכה כמותו? אלא שאם יהיה בית דין אחר שירצה לפסוק אחרת יוכל לעשות זאת אם יסתמך על המיעוט, מה שאין כן אם אין מיעוט (עפ"י גירסת ופירוש הראב"ד על המשנה שם).

ונראה דזו הכוונה כאן ב"אפס זכריה", דדעה זאת אינה נחשבת גם כן כדעת מיעוט, וממילא בית דין אחר לא יוכל להסתמך על כך. ומה שאמרו כי ניתן להסתמך על דעת יחיד, הרי זה דווקא בדבר שאינו דומה לדעת הצדוקים, מה שאין כן שיטת רבי זכריה.

ה. חצי שעה ביום – קצות

אחד הזמנים המיוחדים במחיצתו של רבנו היה במוצאי שבת. כל מוצאי שבת בשעה תשע בערב היינו מתכנסים בביתו של הרב, יושבים סביב לשולחנו, ולומדים קצות. הרב היה פותח בסימן הקשור לסוגיות הנלמדות בישיבה, והיה לומד עימנו שורה אחר שורה. בעבורנו היתה זאת הזדמנות נפלאה להתבונן בכח העיון של רבנו, כיצד הרב לומד שורה אחר שורה תוך שהוא מקשה ומפרק, מעיין ומדקדק. כשהיה הלימוד מסתיים, היו התלמידים מוסיפים לשאול בעניינים שונים, והרב היה עונה כדרכו בחיוך, תוך שהוא מתבל את תשובותיו בעובדות וסיפורים מגדולי הדורות שעברו.

מקורו של מנהגנו ללמוד קצות

"המקור לכך שלומדים פה קצות הוא ה"לבוש מרדכי" (ראש ישיבת 'חברון' רבי משה מרדכי אפשטיין). הייתי נכנס אליו פעמיים בשבוע, ומאוד הושפעתי ממנו, והוא כתב ללמוד קצות כל יום במשך חצי שעה. כח ההסברה של הקצות הוא מיוחד במינו. רב חשוב אחד התלונן לפני כי סיים את כל אבן העזר ואין לו אלא רק שני חידושים... ואחרי שהחל ללמוד חצי שעה ביום קצות, ראיתי שעלה".

ה"קצות" נמצא כאן

באחת הפעמים, בתחילת זמן חורף כמבוא ללימוד הקצות, אמר לנו הרב: כבר שלושים שנה ש"הקצות" נמצא כאן, כשלומדים קצות אין זאת רק קריאה בספר, ה"קצות" עצמו נמצא כאן, תחשבו על כך, אם היינו רואים כאן את הקצות, אז כל אחד היה מרגיש די טוב.

מספרים שבאחד מהשיעורים במוצאי שבת, הרבה הרב להקשות על דברי הקצות ולדחותם. למחרת כשהגיע לישיבה אמר שיש לו יישוב לדברי הקצות, וסיפר כי בלילה בא אליו "הקצות" בחלום והעיר לו על כך שדחה את דבריו, בעקבות זאת ישב רבנו על המדוכה ומצא פשט בדבריו של הקצות.

ט. ספרי חיים

לפני יותר משמונים שנה ארעה שמחה משפחתית אצל משפחת שפירא. בזמנים ההם, תמונה משפחתית היתה דבר נדיר מאוד. רק באירועים מיוחדים היו מזמינים צלם שיצלם תמונה אחת, ולשם כך היו מתכנסים כל בני המשפחה.

גם באותו אירוע נעשתה תמונה, תמונה שכל בני המשפחה המורחבת מופיעים בה, חוץ מאברומל'ה הצעיר. הסיבה לכך היא שמיד לאחר שהשתתף בחופת בן המשפחה הלך אברומל'ה לחברים, והחברים שלו היו הספרים (סיפור זה נמסר מפי אחותו של רבינו).

אהבת התורה של רבינו זצ"ל היתה ללא גבול, אחד מביטוייה של אהבה זו היה

יחסו המופלא לספרים.

אחד מגדולי ישיבת חברון מלפני כחמישים שנה סיפר כי ר' אברום היה נחשב לאוצר הספרים של ירושלים, זאת משום שהיה עומד שעות על גבי הסולם בספרייה תוך שהוא עובר בשקיקה על הספרים השונים מתחילתם ועד סופם.

לא אחת ראינו את רבינו זצ"ל שכאשר היה נכנס לבית המדרש בישיבה, היה מתעכב פעמים מספר עד שהגיע למקומו, וזאת מפני שכל פעם שהיה רואה על אחד הסטנדרים ספר חדש היה נעצר, פותח את הספר ומתבונן בו.

באחת הפעמים ראיתי את הרב מתבונן בסט של ספרי מוסר שעמדו למכירה, ושאלתיו האם כדאי לקנותם. הביט בי הרב ואמר: "קודם כל צריך לעיין. בין אם קונים ובין אם לא. סקרנות לא עולה כסף. כשרואים ספר מיד צריך לרצות לראות מה זה, אפילו את השער, לראות מי כתב. כשאני רואה ספר אני מסתקרן, אולי יש שם דבר שעוד לא ראיתי... סקרנות זאת מידה לא טובה, אבל סקרנות בספרים זה טוב".

עוד היה אומר כי יש ספרים שלא כל כך לומדים אותם, ספרים של גדולי הדור, שהעולם מחכה שייפתחו אותם ויילמדו בהם, ו"לפעמים כשאני רוצה לזכות מישהו לרפואה, אני לומד לזכותו מספר כזה".

שנה אחת לפני פסח, סיפר לי כי כשהיה צעיר היה מנקה במשך יום שלם את כל הספרים, "זה לוקח המון זמן" אמר, "פותרים ספר, ואז כבר רואים מי כתב, ומתחילים לקרוא..."

היה אומר לנו כי "צריך לעיין בספרים, אך קודם צריך לאהוב אותם. ספר זה חיים של אדם גדול בתורה. אני מצטער שאין מספיק זמן לזה, הייתי רוצה להסתגר בבית וללמוד זאת".

רבינו זצ"ל חינך אותנו לעיין בספרים אשר יוכלו לקדם אותנו בלימוד התורה, פעם אמר לתלמיד "אל תחזיק ספר שהיית יכול בעצמך לכתוב אותו", זאת משום שעלינו להתגדל על ידי הלימוד בספרים, ולכן היה מפנה אותנו לספרים מחנכים בעלי סברות ישרות.

במוצאי שבת היה מתקיים בבית רבינו שיעור קבוע בקצות החושן. בשיעור הראשון בזמן חורף כהקדמה ללימוד, אמר לנו כי יש סיפור שחשוב מאוד לדעת.

ר' אליהו מקאליש נהג בכל אחד משיעוריו ללמד משהו מה"שאגת אריה". פעם אחת, בזקנותו, נרדם הרב באמצע השיעור, וכשהתעורר אמר: היום לא אביא משהו מה"שאגת אריה" משום שכשנרדמתי בא אלי ה"שאגת אריה" בחלום ואמר לי שהבן שלו חולה היום, ולכן הוא מבקש לא להטריד אותו. שלח הרב של קאליש מברק לשאול בשלומו של בנו של ה"שאגת אריה", וקיבל תשובה שבאותו היום נפטר.

מכל מקום, הקשה רבינו, יש להבין, מה היתה כוונתו של ה"שאגת אריה", מה זאת אומרת "לא להטריד אותי היום", איזו טירדה יש בכך שמזכירים אותו, אלא מכאן רואים שכשלומדים דברים של משהו, אין זו סתם קריאה בספר, אלא הוא עצמו נמצא כאן, וכשמזכירים את ה"שאגת אריה" בשיעור אז הוא ממש נמצא ונוכח בשיעור, וכך גם כשלומדים קצות...יש השראה. שלושים שנה הקצות נמצא פה (תשנ"ח).

כך גם הסביר לנו את עניין השמחה בל"ג בעומר, רבינו שאל: מהו פשר המנהג לערוך הילולא דווקא לרבי שמעון בר יוחאי, מה שלא מציינו אצל שאר התנאים הקדושים.

והשיב על כך כי כשאדם גדול נפטר אזי התורה שבעל פה שלו אובדת. לצערנו, לא מציינו שרבי יוחנן בו זכאי כתב ספר שנשאר אחריו, ולכן כשמסתלק אדם גדול זה עצוב. אבל רשב"י השאיר אחריו את הזוהר, מה עוד שספר זה נתגלה אחרי פטירתו, ומכיוון שתורתו נשארה עמו, אנו שמחים.

בין השאר, מהווים הספרים צוהר לעולמו המיוחד של עם ישראל, שהרי ניתן למצוא בהם תיאורים אודות ההליכות וההנהגות של בני עמנו במשך הדורות השונים. פעם בשבת נח לפני תפילת מנחה אמר הרב כי הישיבה היא גם כן תיבה, והחלון זה הספרים, שהם מקשרים אותנו לעולם. בהקשר לכך סיפר כי אחרי ארוחת צהריים היה אוהב ללמוד "נודע ביהודה".

במוצאי צום גדליה תשנ"ט נחנכה ספריית הישיבה לאחר ששופצה וחודשה, במעמד זה נשא רבינו דרשה מקיפה בעניינם של הספרים, להלן הקטעים העיקריים מדבריו:

היום זה זמן של ספרים. היום בכל העולמות כולם מתפללים על ספרי חיים, גאולה וישועה, סליחה ומחילה...יש ספרייה גדולה, ספרים המיוחדים לכלל ישראל. "וכתוב לחיים טובים כל בני ברייתך" - זה הכלל ישראל. יש ספרים של כלל ישראל.

אני זוכר את עצמי בספרייה. הייתי עומד על סולמות כדי לראות את הספרים שהיו למעלה... קבלתי ספר ה"מהרי"ט", תמיד הייתה לי בעיה עם הדפוס, להתאמץ וללמוד, והדפסת ה"מהרי"ט" - למבערג היתה באותיות גדולות, ועל הסולם הזה למדתי הרבה "מהרי"ט".

עיקר לב הישיבה הוא הספרים. בלי המסורת של תורה יש פגם בלימוד. המסורת עוברת בספרייה.

הרמב"ם בהקדמה מדבר על חכמי המסורת. יש תורה שבעל פה ויש תורה שבכתב. תורה שבעל פה לא ניתנה להיכתב עד שרבינו הקדוש כתבה, ויש אומרים שרק רבינא ורב אשי התיירו לכתוב, ועלינו להכיר להם טובה מיוחדת על כך. איך הייתה נראית תורה בלי ההיתר של רבינא ורב אשי?!

מעיקר הדין התורה הייתה צריכה להיות בראש של כל אחד מ"ברכות" ועד "עוקצין". בלי ההיתר הזה יכולנו להיות היום בלי תורה. כל מה שחכמי המסורת חידשו מרבינא ורב אשי ועד היום, בלעדי זה אין תורה. כל החידושים, אלפים, רבבות, מיליונים, בלעדי זה אי אפשר.

בזמני, כשהייתי צעיר, אדם שהגיע לגבורות היה כותב את תורתו, אבל דורנו הוא דור של גילוי תורה (לכן כותבים הרבה יותר), אולי בגלל שזהו דור של עקבתא דמשיחא.

בלי ספרייה אי אפשר לקיים תורה. אם אני עובר ליד הספרים, אני מוכרח לראות ספר שמזמן לא ראיתי. אני מלא געגועים לכך. הלב שלי אומר שמזמן לא ראיתי, ואני חושב שגם המחבר מתגעגע שילמדו בו. יש המון גדולי עולם שכתבו, ולא קוראים בספריהם, וספר של גדול עולם הוא חייו, השקיע את כל חייו, את מה שחידש. ולפעמים אני מחפש בכוונה ספרים שנשכחו, ספרים של גדולי עולם, ספר של תורת עולם. ואני רוצה לגלות לכם סוד, כשאני חושב שאני זקוק לרמזים אני לוקח ספר שמזמן לא השתמשו בו, אולי המחבר בעולם האמת מקפיד שלא לומדים בספרו, ועל ידי הלימוד שפתותיהם מדובבות... העיירות הקטנות היו מלאות גאונים... (כאן הרב הביא סברא מחודשת שמצא באחד הספרים), עלינו לחפש זכויות, ולכן חיפשי ספרים שבעולם העליון מחכים שייפתחו.

הספרייה היא לב הישיבה, בלי ספרייה אין ישיבה. ספרייה זאת כוללת את התורה של כל הדורות. יש מסורת של תורה. התורה ניתנה לכתחילה מאיש לאיש, ולכן הרמב"ם בהקדמתו מאריך ומונה ארבעים דורות ממשה רבינו ועד רבינא ורב אשי, וכותב: "...נמצא שכולם מעם ה' אלוקי ישראל... לכן נעתי חפְּנֵי (קמתי) אני משה ב'ר מימון הספרדי...".

הרמב"ם לא רצה חלילה להתגאות, אלא לרמוז שחכמי התורה לא נסתיימו, החלה תקופת הראשונים. אותו נוסח מצינו גם בבית יוסף.

גם ליושבים פה יהיו זקנים לבנים והם יהיו חכמי המסורת.

כאן עבר רבינו לעסוק במעלת המשפחה שתרמה לספרייה: "וצדקתו עומדת לעד" - זה הכותב ספרי תורה ומשאלין לאחרים (כתובות נ'). רבי יוחנן ורבי אלעזר דנו כיצד יקומו בתחיית המתים אלו שאינם לומדים תורה, ואומרת הגמרא (כתובות ק"א, ע"ב) שיש עצה "ואתם

הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום" (עיי"ש גבי המהנה תלמיד חכם מנכסיו), התורה היא הדבק הכי גדול, נדבקים לרבש"ע.

הרבה עשירים רצו לחזק את ישיבת החפץ חיים אך הוא סירב משום שהיו הרבה יהודים פשוטים שסייעו בהחזקתה, והח"ח רצה להחזיק אותם על ידי כך. בספר "חרדים" מובא שהכותב ספרים ומשאלים, הרי זה כמו שותפות יששכר וזבולון... שותפות למסורת אבות. "ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת", ונזכה לחתימה טובה.

י. דאגה לתלמידים

כבוד חברך כמורא רבך

פעמים רבות היה רבנו מדגיש את עניין הקשר שבין רב ותלמיד. הוא אף ביאר: "יהי כבוד חברך כמורא רבך" - מפני שבתלמיד יש חלק של הרב. תלמיד נורמלי המזדהה עם רבו, זוכה כי בכוחות נפשו קיים חלק מהרב. קשר זה בין רב לתלמיד היה בא לידי ביטוי גם בדאגה פשוטה לשלומם של התלמידים.

אחד משישים

פעם אחת חלה מרן רה"י, והלכנו לבקרו בביתו כדי לקיים מצוות ביקור חולים. כשהגענו שאל אותנו כמה אנחנו רוצים לקבל... מפני שמקסימום הוא מוכן לתת לנו שניים משישים, כי ביותר מזה אפשר כבר להידבק (והוסיף בחיור כי עכשיו אפשר לומר גם לנו "רפואה שלימה").

לא לפגוע בתלמיד

הרב היה נזהר מאוד בכבודם של התלמידים. דוגמא קטנה לכך ניתן ללמוד מהמקרה הבא. כידוע, מידי מוצ"ש היה נערך שיעור בביתו של הרב. והנה באחת השנים חל ליל ל"ג בעומר במוצ"ש. אחד התלמידים ניגש אל הרב ואמר לו כי מאחר שחלק מהתלמידים נסעו לשבת, ובנוסף לכך, זהו ערב ל"ג בעומר, על כן לא יתקיים השיעור, מפאת מחסור בתלמידים. מאוחר יותר, בא אל הרב תלמיד אחר ואמר לו שיש מספיק תלמידים, וניתן לקיים את השיעור.

אמר לו הרב שהשיעור לא יתקיים, משום שאינו רוצה לפגוע בתלמיד הקודם, ועל כן בשעה הקבועה לא יהיה שיעור, אבל התלמידים יכולים לבוא לביתו בשעה 23:00 והוא ייתן שיחה (ואכן, הרב נתן שיחה על עמלות בתורה).

כאן המקום לספר כי פעם אחת עבר רבנו בבית המדרש, ותלמיד אחד לא שם לב והזיז את מרפקו ופגע בחוזקה ברב. כמוכן, התלמיד נבהל מאוד, אבל רבנו חיך והראה את עצמו כאילו לא קרה דבר.

זמן קריאת שמע

פעם ניגשתי לרב כדי לשאול האם אני יכול לתלות מודעה של זמני קריאת שמע באותן השבתות, שבהן היה חשש שלא יספיקו לומר ק"ש בזמנה על פי שיטת המג"א.

"את המודעה תתלה, רק תוסיף שיקראו ק"ש קודם התפילה, כדי שלא יחשבו בגלל זה להתפלל במקום אחר מוקדם יותר. ואל תתלה את המודעה ממש בכניסה לבית המדרש, כדי שאנשים לא ייראו זאת כתוכחה". (והוסיף כי האבא של הישיבות זה הגר"א, תלמידיו הם מייסדי הישיבות, ובישיבות נוהגים כמותו, גם ביחס לזמן ק"ש. חוץ מימים נוראים שנוהגים להחמיר בישיבות כמג"א (הרב עצמו החמיר כמג"א במשך כל השנה).

יא. כל המשנה – ידו על התחתונה

רבנו מקפיד היה שלא לשנות מהמנהג, דבר זה משתלב גם עם הנהגתו הכללית לתלמידיו שלא להתבלט, וראה מה שכתבנו בעניין זה ב"יסודות בחינוך".

בחתונה

פעם נסעתי עם הרב בחזרה מחתונה של תלמיד. ולרב הפריעה העובדה שכשהולכו את הזוג לחופה, הורי החתן ליוו את החתן, והורי הכלה את הכלה. הרב דיבר על הצורך בשמירת מנהג ירושלים, שבע הקפות בחופה, וליווי החתן על ידי ב' האבות, וליווי הכלה ע"י ב' האימהות. כמו כן הוסיף לגבי השירה לפני החופה כי זהו המנהג, ומסופר על המהרי"ל דיסקין שהגיע פעם לחתונה ואף אחד לא שר, ועל כן החל המהרי"ל לשיר בעצמו.

תפילין בחול המועד

בחול המועד פסח הזכיר רב אחד משיקאגו (בעמח"ס שו"ת בית אב) שלאחר מותו גילו בני משפחתו כי לא היו פרשיות בתוך התפילין שלו. באו בני המשפחה בטרנויא אל הסופר, עד שהתברר להם כי אלו היו תפילין של חול המועד, משום שהרב התפלל בבית הכנסת שהניחו בו תפילין בחול המועד, והרב לא רצה לפרוש מהציבור.

חלקה

שנה אחת בל"ג בעומר באו אל רבנו משפחות עם ילדים בני שלוש, כדי שהרב יגזור להם את שערות ראשם, כמנהג החלקה. הרב שאל האם מלאו לילד שלוש שנים, וההורים השיבו כי בעוד כחודש יימלאו לבנם שלוש שנים, אולם בכל זאת חשבו לקיים את המנהג בל"ג בעומר.

בתגובה לכך, הרב לא הסכים לבצע את החלקה. מפני שהקפיד על המנהג לעשות זאת דווקא בגיל שלוש. כשביקשו ממנו ההורים בשנית, אמר כי איננו ספר. אך כמובן, הרב ברך את הילד באהבה, כדרכו בקודש. (כאן המקום להזכיר כי הרב היה גוזר את שערות הילד ואומר לאם הילד לשמור על השערות. אחר כך היה מברך: "שימך... כאפרים וכמנשה". והסביר כי אין אומרים כראובן ושמעון, למרות שהיו צדיקים, משום שהיו עניים, רועי צאן, היו אוספים דודאים בשדה. מה שאין כן אפרים ומנשה שהיו נסיכים, ואת הילד מברכים גם כן שיגדל כמו נסין).

אב הרחמים

שאלה: הש"ך כותב דהאידינא נהגו לקום רק בפני אב"ד וראש ישיבה, האם כך המנהג גם היום?

תשובה: לעשות איך שנוהגים בישיבה. ואם זה קשה, אפשר לנהוג כש"ך. ומה שקמים אחר דרשה, זה במקום אמירת "ישר כח". וסיפר כי פעם בדווונסק התעורר ויכוח בבית הכנסת האם לומר אב הרחמים בשבת מסוימת. בא הגבאי לפני האור שמח ושאלו מה לעשות, א"ל: כפי המנהג. א"ל: אבל יש ויכוח, וכל אחד אומר אחרת. א"ל: זה גופא המנהג.

י.ב. תפילה

מי שברך לחולים

שאלה: האם כשהש"ץ קורא את רשימת החולים ב"מי שברך" יש צורך לומר לו שמות של חולים או שכל אחד יכול לומר בלחש שמות של חולים, וזה מצטרף ל"מי שברך" של הש"ץ? **תשובה:** ראיתי שיש מישהו שעוזר לגבאי לקרוא את כל השמות, ואני מסתפק אם זה מועיל. אבל בכל זאת תפילה זו תפילה, ולא שייך שפלוני יתפלל, ומישהו אחר יאמר: אני כמוך.

שאלה: אז לומר להם שלא לעשות כך?

תשובה: אם אתה רוצה תאמר. הציבור לא יודע שכך עושים. אני רק ראיתי זאת כשעמדתי לידם ולא אמרתי להם, לא רציתי להפריע... לכן אם שניים קוראים את השמות, צריך ששניהם יאמרו את ה"מי שברך" ויסיימו בקול רם כדי שיענו על כך אמן, וזאת תהיה תפילה של הציבור.

בשמים לא פרופסורים

שאלה: שמעתי בשם רב אחד ש"ברפאנו" אין להתפלל עבור חולה שאין בו סכנה, ואם מתפללים זה רק מזיק, משום שזה נותן לו שם של חולה.

תשובה: בשמים זה לא פרופסורים. לא מטפלים שם רק בחולה מסובך ומסוכן שתהייה איזו גאווה שטיפלו בו, בשמיים מטפלים גם בחולה שאין בו סכנה.

באמת מצינו שכשרבא חלה הוא ביקש בהתחלה שלא יתפללו עליו, אך איני רואה חילוק בין חולה מסוכן לחולה שאין בו סכנה. גם מי שהוא מנוזל הוא חולה, אך לא שייך לעשות לו "מי שברך". ומי שחולה, אף אם אין בו סכנה יש לו כבר שם של חולה.

מצינו בגמרא שמי שרק שוכב במיטה צריך לחשוב כאילו יש עליו פסק דין של מוות, הוא הדין גם במי שעומד לעבור על גשר (לקיטרוגים אין סוף, יש את מידת הדין...), וכך מצינו אצל בעלי המוסר.

עשיית מלאכה לפני התפילה

שאלה: האם ניתן לנקות את בית המדרש לפני התפילה?

תשובה: יש בעיה בעשיית מלאכה קודם לתפילה, אך מדאורייתא יוצא ידי חובה אף בלא נוסח קבוע של תפילה, אלא מספיק שמבקש משהו מהקב"ה. לכן כשאומר "יהי רצון" אחר "המעביר שינה" כבר יצא ידי חובת תפילה, אבל לכאורה אי אפשר לעשות כך כל יום, וצריך לבדוק, כי יש צדדים לדבר.

הכפירים שואגים לטרף

הרב היה אומר תהילים מידי בוקר לאחר התפילה, על פי החלוקה החודשית. בוקר אחד לאחר שחרית הזכיר כי אמר עתה בתהילים "הכפירים שואגים לטרף ולבקש מא - ל אכלם", ורואים מכך שאנו מסתכלים על המציאות וחושבים שמבינים אותה, אך האמת היא שאיננו מבינים. אנו מסתכלים על האריות וחושבים שהם שואגים סתם, אבל בעצם הם שואגים לטרף ולבקש מא - ל אכלם.

יג. חסד לאברהם

תן חיוך

אחד הדברים המופלאים שזכינו לראות ברבנו היה מידת החסד הגדולה שהיתה בו. היה מקבל כל אחד בסבר פנים יפות, בחיוך מלא בחביבות, וזה כשלעצמו מהווה חסד גדול.

כהנא מסייע

רבנו היה נוהג להביא את דברי הגמרא בחולין "כהנא מסייע כהני" - כהן עוזר לכהן, והיה מוסיף בשם ה"אמרי אמת" כי הפירוש הוא שכהן שמסייע הוא כהן. סימנו של הכהן - שהוא מסייע. כהן צריך לעזור.

"אמרי נא אחותי את"

בעונג שבת פרשת "לך לך" (תשנ"ח) ביאר כי אברהם אבינו חידש את העניין של "תורת חסד". והנה כתוב שאברהם אומר לשרה "אמרי נא אחותי את, למען ייטב לי בעבורך", ומפרש רש"י שזהו כסף (יתנו לי מתנות). ולכאורה יש לתמוה על כך, ממתי אברהם מתעניין בכסף?!

אלא שכדי לעשות חסד צריך כסף, ולכן לאברהם היה עניין בכך.

זה נהנה זה לא חסר

בשיעור בקצות, כשעסקנו בסוגיית זה נהנה זה לא חסר, הרחיב הרב בעניין החסד:

קצות החושן בסימן קנ"ח ס"ק ו' מביא מחלוקת בין התוספות למהרש"ל. בפרק כיצד הרגל מביאה הגמרא: תא שמע א"ר יוסי אם עמד ניקף וגדר את הרביעית מגלגלין עליו את הכל, טעמא דגדר ניקף, הא מקיף פטור. שמע מינה זה נהנה זה לא חסר פטור, והקשו בתוספות שם: א"כ עמד ניקף נמי, ותירצו דשאני עמד ניקף, דגלי אדעתיה דניחא ליה בהוצאה ע"ש. ובים של שלמה העלה דאין לחלק בכך, וזה נהנה זה לא חסר לעולם פטור, אפילו גלי אדעתיה דניחא ליה בהוצאה ע"ש.

הדין ש"זה נהנה זה לא חסר - פטור" הוא משום שיש עניין של חסד. אברהם אבינו לא היה לוקח כסף, אז מדוע שלא נעשה כמו אבא שלנו. אברהם אבינו היה איש חסד ולא איש כסף.

נוכל להוציא מכאן הגדרה - מה שנעשה בחסד, אינו בגדר ממון. גרימת הנאה לשני היא חסד, ולכן אומר רש"י "לפי שכבר יצא מהם זכאי בבית דין", דכיון שכשכבנה את ג' הראשונות לא

יכול היה לחייב את השני, יוצא שעשה זאת בתורת חסד, ולכן לא יכול לגבות זאת אחר כך. אי אפשר לקבל גם עולם הבא וגם כסף.

גם במבריח ארי מנכסי חבירו - פטור, הכל זה חסד (רש"י בבבא קמא נ"ח: דמצווה הוא דקעביד). רק הברחת את הארי שלא יפרוץ לאורווה, ולבעל האורווה נשאר מה שהיה לו לפני כן, לכן אין זה הופך לכסף. הגמרא מדמה זאת גם לפורע חובו של חבירו, שמסלק על ידי כך את המלווה, אך ללווה לא נתווסף ע"י כך כסף, אלא הוא נשאר עם מה שהיה לו.

לכן המהרש"ל סובר דמאחר וזה נהנה וזה לא חסר הוא גורם שאינו מחייב, אם כן הניקף ייפטר גם אם גילה דעתו שנוח לו, דמאחר ויש כאן חסד, אם כן, מה זה משנה אם הניקף גילה דעתו או לא, מכל מקום ייפטר.

אבל התוספות סוברים שבזה נהנה וזה לא חסר אמנם פטור משום שזה מעשה חסד, אך זהו רק אם לא מדברים על כסף, אבל כשהניקף מראה שזה חשוב לו ככסף, זה כבר לא עניין של חסד, שהרי ראינו שהניקף מוכן לשלם הרבה כסף כדי למנוע היזק ראייה.

החסד של רות

בחג השבועות הזכיר כי רות עשתה חסד בכך שלא הלכה אחרי שאר הבחורים ונישאה לבועז, וכפי שבועז אומר לה "היטבת חסדך האחרון מן הראשון לבלתי לכת אחרי הבחורים". והדבר צריך ביאור, מה שייך כאן חסד, הרי גם רות עצמה נהנתה, בועז זה שידוך טוב.

אלא שרואים מהפסוק הזה יסוד. גם אם לאדם עצמו נוח מהחסד שהוא עושה, והוא נהנה מכך, כיוון שהשני גם כן נהנה, יש בכך חסד. ולכן גם חנווני עושה חסד בכך שמוכר לנו, וכן בכל שידוך כל אחד עושה חסד עם השני.

חסד בלי אפלויות

באחת הפעמים נשאל רבנו האם יש עדיפות לקנות מזון אצל אדם שומר מצוות שנוטל ידיו בבוקר, וממילא אין שורה רוח רעה על האוכל שנוגע בו.

תשובתו היתה: לא נראה לי ששייך לעשות אפלויה בין יהודי ליהודי. כשעושים גמילות חסדים לא שייך להתחיל לחשוב למי עושים ולמי לא (בזמננו שרבים מאחינו אינם יודעים כל חובת הזהירות בנט"י ניתן לסמוך על הפוסקים דבדיעבד המאכל אינו נאסר ושומר פתאים ד', ר' יש"ש חולין פ"ח סי' ל"א, שו"ת צי"א חי"ג סי' ב', יבי"א ח"ד סי' א' - א.צ. גאופטמן).

הרב ליד ארון החשמל

באחד מימי בין הזמנים (ניסן התשנ"ח), לאחר תפילת ערבית בבית המדרש, ניסיתי ללוות את הרב לביתו. הרב סירב, ואמר לי בדרך צחות כי לפני ארבעים שנה התחילו ללוות אותו לבית, ולא הסכים, כי לא רצה להתרגל לכך. אך כשאמרתי שאני רוצה לשאול משהו בדרך, הסכים הרב שאלווה אותו, אך רק עד הכניסה לחצרו. תוך כדי הליכה, כשהגענו לכניסה לישיבה, שם הרב ליבו לכך שהכניסה חשוכה במקצת, ואמר לי שצריך להדליק את האור כדי שאנשים יוכלו לראות. חיפשתי את המתג המתאים, וכשלא מצאתיו, הפנה אותי אל ארון החשמל, שם חיפש

עימי ביחד את המתג המתאים. כשהדלקתי את האור, אמר לי שזהו זיכוי הרבים, ושאל בן קיש זכה למלוכה על ידי כך שזקינו היה מדליק אורות רבים (כן איתא בירושלמי בשביעית פרק ג' אמר רבי שמעון בן לקיש שאול לא זכה למלוכה אלא ע"י שהיה זקינו מדליק נר רבים... כתוב א' אומר ונר הוליד את קיש, וכתוב א' אומר קיש בן אביאל... אלא ע"י שהיה זקינו מדליק נרו לרבים, נקרא שמו נר).

מצוות הצדקה

באחד השיעורים הכלליים (במסכת בבא בתרא בסוגיית 'כופין על הצדקה'. אור לא' בשבט נ"ח), הביא הרב את הפסוק "לא ירע לבבך" שנכתב לגבי מצוות צדקה. לכאורה זאת אזהרה על קמצנים, יש מצווה שלא להיות קמצן. אולם הרמב"ן במצווה י"ז מוסיף: "שנמנענו ג"כ שלא יחר לנו בתתנו צדקה לעניים ולא נתן אותה אליהם בעין רעה ונחשוב אותה מעוט לנו, אבל יהיה זה בעינינו שכר ותועלת ותוספת בממונו, לפי שהוא יתברך ישלם לנו הכל בכמה כפלים..." ע"כ. כלומר יש כאן עוד מחשבה, צריך להאמין ולדעת שאנו משקיעים כסף ונקבלו בכפל כפליים, ומה שאנו עושים ייצא מזה דבר טוב. כלומר יש כאן דבר הנוסף על הלשמה הרגיל. אין זה נחשב שלא לשמה, אלא זה גופא הלשמה. הקב"ה קבע שזה עסק טוב.

המחנה אפרים שואל - הגמרא אומרת שגובין מנכסי שוטה לצדקה, וקשה מאי שנא משאר מצוות כמו לולב ומצה, שאין יורדין לנכסיו. אך על פי הרמב"ן מבואר, שהרי צדקה זה עסק טוב, וכמו שצריך להשקיע את כספו של השוטה בכל מיני עסקים, כך הוא ג"כ בצדקה.

לתת טרמפ

כשבאתי להסיע את הרב לחתונה של תלמיד, הציע מספר פעמים לעבור דרך הישיבה כדי שנסיע איתנו תלמידים שאמורים אף הם להגיע לחתונה.

חסד של שתיים בלילה

ליל יום ירושלים, תשנ"ח, עצרת הודיה גדולה בישיבה. מוצאי שבת בשעה 2:04 לפנות בוקר. רבנו עולה לדרוש ולחתום בכך את העצרת, וכך פתח את דבריו: "צריך לקיים מה שכתוב 'תורה של חסד', ולפי השעה - החסד הוא לקצר".

יד. הנהגת הציבור

הנהגת הציבור ע"י התורה

הנהגת הכלל ישראל היא רק על ידי תורה, שום דבר אינו בא במקום תורה. לאחד האדמו"רים היה מחותן גדול, ואמר עליו שהוא מעולם התווה (אלפיים דתוהו). שאלוהו: הרי אמרת פעם שהוא קודש קודשים, ענה להם: הוא לומד רק פרק משניות, ולכן הוא רק מעולם התווה. בתורה צריך ללמוד הכול, וכיון שאין לו זכות מהתורה ובכל זאת יש לו כוחות נפש גדולים, והוא קודש קודשים, כנראה שיש לו זכות אבות או שעשה איזו מצווה גדולה. אבל למרות זאת הוא מעולם התווה. כי אי אפשר לסמוך על מעלות אלו בנוגע לעניינים גדולים.

תפקידו של רב ראשי לישראל בערב יוה"כ

בליל שבת שובה, תשס"ג נכנסתי לביתו של רבנו עם מו"ח הרב הראשי לישראל שליט"א. רבנו קיבלו במאור פנים גדול, ודיבר עמו באריכות על כך שיש קטרוגים על עם ישראל, ותפקידו כרב ראשי לישראל הוא להתפלל על כך.

הכרעת התורה ככח הקובע את המציאות

לאחר הסכמי אוסלו שבהם הועברה השליטה הביטחונית בבית לחם לידיהם של המחבלים ימ"ש, התקיימה תפילה בקבר רחל, ורבנו נשאל האם יש לקרוע את הבגד כשרואים את בית לחם הנתונה לזרים. והשיב רבנו דאין לקרוע משום שאם נפסוק שהשלטון בבית לחם אינו בידנו, אזי גם בשמים יפסקו כך, חלילה.

(כאן המקום להביא דוגמא נוספת מרבנו, דוגמא הממחישה את השפעתה של התורה בקביעת המציאות:

שאלתי את רבנו על דברי הרא"ש בפ"ק דכתובות שהביא את שיטת הרמ"ה דיום א' של שמחת חתן הוא מדאורייתא, דכתיב "ביום חתונתו וביום שמחת לבו", אלמא דשמחת לבו ביום ראשון יש לה סמך מן התורה. ע"כ.

לכאורה קשה: א. כיצד ניתן כלל להוכיח מפסוק זה דשמחת חתן מהתורה? ב. הרי הדעה החולקת הסוברת דשמחת חתן מדרבנן, היא משום שמשה רבנו תיקן זאת. וא"כ כיצד ניתן להביא ראיה מפסוק שכתבו שלמה המלך, הרי הוא היה אחרי משה רבנו, ואפשר דהוא קאי אתקנתו של משה, ולא על דין תורה.

תירץ רבנו: פסוק זה הינו אסמכתא... אבל מכל מקום ההבדל בין דאורייתא לדרבנן הוא דדאורייתא זו מציאות, ואילו דרבנן זו מצווה, ובפסוק כתוב "ביום שמחת לבו", משמע דיש כאן מציאות של שמחה, כמו שה' אמר "יהיה רקיע", כך אמר שביום הראשון תהיה שמחה, וממילא יש מכאן ראיה דשמחת חתן מדאורייתא. צריך לזכור זאת בחופה, שיש כח ומציאות של שמחה).

טו. יסודות בחינוך

הגמרא בסנהדרין י"ט מביאה כי יעקב פדאו לאברהם אבינו מצער גידול בנים, ומפרש רש"י: שהוטל עליו טורח השבטים. שעל אברהם היה מוטל אותו טורח, דכתיב "והרביתי את זרעך", והוא פדאו. ומקשים על כך בתוספות: חדא, דאינו צער אלא שמחה, כדאמרינן גבי עובד אדום שברכו ה' בבנים בשכר הארון שהיה בביתו, ועוד דאברהם היו לו בנים מקטורה. ותירצו התוס' שפדאו מצער של יוסף ואחיו וגלגול ירידת מצרים.

מרן זצ"ל היה מתרץ את קושיית התוספות ואומר כי יש הבדל בין לגדל י"ב שבטים לבין לגדל ישמעאל. כדי לגדל י"ב שבטים שהם עילויים, הדבר דורש מאמץ ועבודה לחנך כל אחד מהם ולהתמודד איתו, מה שאין כן ישמעאל שהיה רובה קשת, וכיו"ב בני קטורה שאח"כ שילחם ארצה בני קדם.

במשך השנים עסק רבינו בחינוכם וגידולם של אלפי תלמידים, ולהלן נביא מספר דוגמאות של יסודות חינוכיים שהנחיל לדורות של תלמידים.

דוגמא אישית

במדרש רבה (פרשה מ"א) מובא כי בהמותיו של אברהם אבינו היו יוצאות כשזמם היה נתון בפיהם כדי שלא ירעו בשדות אחרים, אך הנה במדרש בפרשת חיי שרה מובא "ר' הונא ור' ירמיה שאלו לר' חייא ברבי אבא, לא היו גמלים של אברהם אבינו דומים לחמורו של ר' פנחס בן יאיר?!". וברמב"ן (בראשית כ"ד, ל"ב) מביא מדרש זה וכותב כי לא יתכן שהיה צריך לזמום את גמלי אברהם, כי מתוך צדקותו הגדולה גם בהמותיו לא היו גזלניות, ואם חמורו של רבי פנחס בן יאיר כך, ק"ו גמליו של אברהם.

בא מרן זצ"ל ויישב: באמת צודק הרמב"ן, וצדקותו של אברהם אבינו אינה פחותה מזו של ר"פ בן יאיר, וגמליו של אברהם גם הם לא היו אוכלים מן הגזל. אלא שאברהם אבינו היה מחנך, וכדי לחנך את דורו היה שם לגמליו זמם, וכשהיו שואלים ומתפללים אודות הדבר המשונה הנמצא על פיהם של הגמלים, היה מלמדם שאסור לגזול מאחרים.

דרך עליה

בעונג שבת פרשת קרח תשנ"ט דרש רבנו על כך שבפרשיות בספר במדבר אנו מוצאים כמה וכמה כישלונות. הדבר מתחיל ב"יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם" וברש"י: אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו (י"א, כ').

כלומר כשמגיעים למדרגות גבוהות צריך שיהיה איזון. איזון שבא לידי ביטוי במעשים.

ואם אין איזון מתאים, בסופו של דבר מגיעה ירידה (לשאלתי אמר הרב כי לימוד תורה הוא ג"כ מעשה, ואין צריך לחפש מעשים אחרים).

כך גם בישיבה כשעולים במדרגות צריך איזון. כשאדם גדל, גם היצר הרע שלו גדל. כל הגדול מחבירו יצרו גדול... והאדם לא תמיד מכיר את עצמו, היצר מכיר את האדם יותר טוב (כעין זה מצינו בר' צדוק שמבאר לגבי דוד המלך שמינה את מיכה לשר האוצר, דכיוון שיש לו יצר בענייני ממון, יש בכך סימן שהוא מוכשר לכך, וכדי שלא יגנוב אפשר להוסיף עוד כמה שוטרים).

לא להתבלט

חנה ביקשה בתפילתה שה' יזכה אותה ב"זרע אנשים". אומרת על כך הגמרא בברכות (ל"א עמוד ב'): זרע שמובלע בין אנשים, לא חכם מידי ולא טיפש מידי. שאל מרן זצ"ל: מילא לא טיפש מדי, אבל מדוע שלא יהיה חכם מדי?!

אלא שצריך להיות איש בין אנשים. מי שמתבלט משלם על כך מחיר רוחני. זאת עצה טובה מאוד, זאת דרך של חינוך.

לכן אני מקפיד שלא יהיו בישיבה אנשים שמניחים תפילין במשך כל היום. מי שרוצה לעשות כך, זו מעלה גדולה. אבל שלא יסתובב לי בישיבה.

שינוי הוא פגם בחינוך, ולא רק מדין יוהרא. זה חלק מהחינוך בישיבה.

צריך להתאמץ בכל הכוחות שלא להיות שונה, בפנימיות יש הבדלים גדולים, אבל בחיצוניות אין לבלוט (שאלתי: גם לא להיות נחבא אל הכלים יותר מידי? תשובה: כן. לא להתבלט), ההתבלטות נובעת מעצת היצר יותר מאשר מהיצר הטוב.

מסכת תענית

מרן זצ"ל התנגד לכך שתלמידים יקבלו על עצמם תעניות. צריך ללמוד בלי דאגה, היה אומר, ובנוסף לכך הדבר גורם לביטול תורה. אמנם ב"יאר צייט" נהגו לצום, אך זהו דין של כיבוד הורים, ולכן צמים. והוסיף בדרך צחות כי פעם במדינה מסוימת אנשים היו נוהגים לשכור אדם שיצום עבורם ב"יאר צייט", וקרה שאדם אחד שילם למישהו כדי שיצום בשבילו, וראה אותו אוכל. שאל אותו: למה אתה אוכל? הרי אתה צריך לצום בשבילי?! ענה לו: חוץ ממך היה אדם נוסף ששכר אותי, אך הוא לא שילם לי, ולכן מה שאני אוכל זה בשבילו.

עניין זה מתקשר עם כך שפעמים רבות היה הרב מזהיר מפני "עצבנות". על שאלות בקשר לחומרות והקפדות מסוימות שהרב היה מרגיש שנובעות מעצבנות, היה מעיר כי יש להיזהר מאוד מעצבנות בעבודת ה'.

זמן וסדר

פעם אחת ביקש ממני הרב להגיש לו לפחות עשרה דפים ובהם סדרי יום של בחורים מהישיבה מהבוקר ועד מאוחר בלילה, והוסיף שאם יהיה איזה משהו מיוחד יוכלו כולם ללמוד מכך.

כשבוע לאחר שהגשתי לרב את הדפים עם סדרי היום השונים, שאלתי מה הוא אומר על כך, ואמר לי יישר כח! אני רואה שלומדים. יש שינויים בין כל אחד ואחד.

זמן (סדר) זה דבר חשוב. בקלם היה סדר של חמש דקות. היו פותחים את הספרים ולומדים, ואחרי חמש דקות סוגרים, כל זאת כדי ללמוד שגם חמש דקות זה זמן.

דע את מקומך

פעם הבאתי לפני הרב את דברי הרמב"ם בספר המצוות (מצווה צ"ו) שכתב: שציונו להיות כל איש נוגע בנבלה טמא, ומצווה זו תכלול טומאת נבילה וכל דיניה... אין ענינו שנהיה חייבין להטמא בטומאה ההיא, ולא ג"כ שנהיה אנחנו מוזהרין מהטמא בה... אמנם התורה אמרה כי מי שנגע בזה המין יטמא... והוא מצוות עשה, כלומר שזה הדין שנצטוו בו הוא מצוות עשה... ויתחייב לו מה שיתחייבו הטמאים לצאת חוץ למחנה שכנה ושלא יאכל בקודש... ע"כ.

והקשיתי, איזו מצוות עשה יש כאן, הרי הטומאה זאת מציאות, ולא מצווה.

ענה הרב: הרמב"ם כותב "ויתחייב לו מה שיתחייבו הטמאים...", שאלה: אבל זה כבר מצוות אחרות, שלא לגעת בקודש וכיוצא בזה?! הוסיף הרב וענה: כמו שתלמיד חכם צריך לדעת את כל התורה, כך טמא צריך לדעת את דיניו, למרות שזה לא ייחוס גדול.

טז. שבת קודש

מידי שבוע היינו מחכים לזכות ולראות את רבנו בשבת קודש. השיא היה בליל שבת לאחר תפילת ערבית כשהיינו מצטופפים בתור ארוך כדי לברך את הרב בברכת שבת שלום. דומה היה שפניו היו מאירות מתמיד, ובחביבותו האופיינית היה מברך כל אחד בברכת שבת שלום.

דיבור בשבת

תלמיד א' שאל את מרן: הגמרא במסכת שבת דף ק"ג לומדת "ודבר דבר" - שלא יהא דיבור של שבת כדיבור של חול. וברש"י מפרש כגון מקח וממכר. אך התוספות שם בשם ר"ת הביאו מויקרא רבה דרשב"י הוה ליה אימא סבתא דהות מישתעיא סגיא. אמר לה אימא שבתא הוא. שתקה. משמע שאין כל כך לדבר בשבת כמו בחול, ובירושלמי אמרין בטורח התירו בשאלת שלום בשבת. ע"כ.

אם כן, מהו השיעור שצריך לדבר בשבת?

ענה לו מרן: כל אחד לפי יצר הדיבור שלו. בשבת, האדם הוא חגיגי, הוא מתלבש בצורה חגיגית, כך גם הדיבור צריך להיות חגיגי.

הוסיף התלמיד להקשות: הרי התוספות כותבים שמדברים פחות, ולא שהדיבור צריך להיות חגיגי?

תשובה: כיון שהדיבור הוא חגיגי, אז מדברים פחות.

שבת היא מלזעוק

בשבת, כידוע, אין אנו מתפללים על צרכינו הפרטיים - "שבת היא מלזעוק". וביאר רבנו בדרך רמז שיש כאן את מ"ם היתרון, דשבת היא יותר מאשר לזעוק (אולי הדברים מתקשרים לפיסקא הקודמת, דבשבת אין צורך להרבות בדיבור, והוא הדין לזעקה).

שאלות

הרב היה לומד שאלות בשבת (כנראה על סדר הפרשיות).

לקבל שבתות... מתוך מיעוט עונות

שאלה: אנו אומרים בכל ליל שבת "זכנו לקבל שבתות מתוך רוב שמחה, ומתוך עושר וכבוד, ומתוך מיעוט עונות". מדוע לבקש "מתוך מיעוט עונות", לכאורה עדיף כשאין עונות בכלל.

תשובה: היצר הוא כוח. אי אפשר להתעלם ממנו. אם נאמר "בלי חטאים בכלל" זאת "ברכה לבטלה". מובא בגמרא (ראה קידושין פ"א ומנחות ס"ב) שרבי עקיבא התלוצץ בעוברי עבירה, ואף פלימו היה אומר חץ בעיני השטן. ואמר השטן לרבי עקיבא אלמלי היו אומרים בשמיים היזהרו ברבי עקיבא ובתורתו, הייתי מכלה אותך.

הואים מכאן שאסור לומר חץ בעיני השטן, אסור לזלזל בו, הדבר מסוכן, ויש בכך "ברכה לבטלה".

מעניין לעניין. פעם הרב הזכיר כי התורה נקנית במיעוט שיחה, ומובא בשם הגר"א (בהקדמת "בית אהרן" לב"ק) שהכוונה היא שצריך קצת שיחה (זה דבר חיובי). זה חידוש! לכן צריך לשוחח קצת בחדר אוכל. יש חינוך חברתי (אני, אמר הרב, לא אכלתי בישיבה. הירושלמים היו אוכלים בבית).

יז. מצפה לישועה

לא הקריבו את ה"תמיד"

היה מספר על יהודי שבא לפני רבו, והתלונן על צרותיו. ניחם אותו הרב. כשעמד לצאת, קרא לו הרב ואמר לו: היום קרה אסון! א"ל: הייתי ברחוב ולא שמעתי על כך. אמר לו הרב: היה היום אסון! לא הקריבו את התמיד. וזה אסון יותר גדול מהצרות שלך.

יח. ענוה

זכינו ללמוד מרבנו פרק חשוב בהליכות ענוה. רבנו היה מתייחס לכל אחד, קטן כגדול, באהבה ובכבוד. גם כששאלוהו שאלות פשוטות, שלכאורה אין מקום להפנותן לגדול הדור, היה ענוה בסבלנות.

זכורני שכשהייתי תלמיד צעיר שאלתיו שאלה בגמרא, ולאחר זמן מה קרא אלי ואמר לי יישר כח על כך שבעקבות השאלה נתחדש לו דבר מה.

רבים היו משחרים לפתחו של מרן כדי להתברך, והנה הוא עצמו כששמע על אברך שנתמנה לתפקיד של רב, ביקש ממנו ברכה (שהרי אותו אברך עלה לגדולה...). וכך היה נוהג בפשטות ובענוה כלפי כל אחד ואחד.

עסקי גאווה

בעונג שבת פרשת זכור התשנ"ט ביאר הרב את מה שנאמר כי שמואל עלה עם שאול הגגה, ומבארים - לדון עימו על עסקי גאווה.

יש לתמוה על כך, שהרי שאול היה ענוותן גדול, וגם כשרצו להמליכו אמר על עצמו כי אינו ראוי.

וצריך לומר שאין זה מספיק. הרי גם אם יבואו אלינו ויציעו לנו דבר כזה, כגון להיות מלך, אז נצחק על כך... גם כשמציעים תפקיד יותר קטן כמו להיות ראש ישיבה צריך לצחוק על כך.

הענוה של שאול לא היתה מספקת. ובאמת שאול נכשל בגאווה, בנגיעות (הומניות וכיו"ב) בכך שלא הרג את אגג. עסק בצרכי ציבור צריך לצאת מתוך תורה, מהתורה צריך לצאת שכל של תורה, תורה בלי נגיעות. וכשאינן מקיימים אפילו דבר אחד ממנה, הרי זה עבודה זרה ו"חטאת קסם מרי", כפי שנאמר לשאול על שלא הרג את עמלק (וכע"ז בחידושי הרי"מ עה"ת).

אני חשוב!

מה שאמרו על מי שמניח תפילין כל היום דמיוחזי כיוהרא, עיקר הבעייה בכך היא מצד היוהרא שלו, ולא מצד ההסתכלות של סביבתו.

עצה טובה היא שהאדם יאמר לעצמו כמה פעמים שהוא חשוב, ואז ממילא יצחק מזה.

כשרבי שמעלקה מניקלשבורג התמנה לרב, הוא נכנס לפני כן לחדר לבדו, ואמר לעצמו כמה פעמים דברי שבח, כל זאת כדי שלא יתגאה.

יש המבארים "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך", היינו שכשאדם אחר (חברך) נותן לך כבוד, תחשוב כאילו אתה נותן כבוד לעצמך.

יט. סדר נשים**לפנק את היולדת**

כשאברך היה מבשר לרב על הולדת בן או בת, היה הרב אומר לו כי מנהג ירושלים הוא שמפנקים את היולדת. והיה מאחל לאבי הבת, שתגדל להיות בת ת"ח.

נרות חנוכה

הרב נשאל בחנוכה ע"י אברך: האם מי שעליו להדליק נרות בביתו, יכול להדליק מאוחר יותר על מנת שלא יצטרך לצאת באמצע הסדר וענה הרב: אם הוא גר בעיר, יישאר ללמוד וידליק אחר כך, כל עוד לא כלתה רגל מהשוק. אולם מכל מקום, אם אשתו מחכה לו, עליו ללכת ולהדליק בזמן, יש עניין של חסד, ובין אדם לחבירו זה חשוב.

נשים המחזיקות את התורה

בהלווייתה של הרבנית כלאב ע"ה (כ' אדר התשנ"ט) אמר מרן (בין השאר):

הגמרא לומדת מהסמיכות שבין מיתת מרים לפרשת פרה אדומה כי מיתת צדיקים מכפרת. יש כפרה בפנים - בתוך ההיכל. ויש כפרה בחוץ - פרה אדומה. אבל גם הכפרה בחוץ צריכה להיות כנגד ההיכל.

וכך יש כפרה למשה ויש כפרה למרים. יש בית מדרש בפנים ויש בית מדרש בחוץ. יש בפנים - בתוך הישיבה, וזהו עצם הלימוד. וכמו שיש בפנים, כך גם בחוץ - החזקת התורה והישיבה. כשם שיש כפרה לעוסקים בעצם הלימוד, כך גם לנשים המחזיקות את התורה.

חברותא עם בן הגר"ט

שמעתי בשם הרב טרופ כי מרן למד אצל סבו רבי ראובן טרופ. פעם אחת הוא ראה בשבת את מבטה של הרבנית, אשת ר' ראובן, ונראה היה שרצתה כנראה לטייל עם סבו. ואמר על כך מרן כי אינו יכול לשכוח את אותו מבט בעיניה של הסבתא.